Rahapelaaminen ja läheisten asema rahapelihaittoja hoitavien järjestöjen asiantuntijoiden näkökulmasta

ARTTU AHMALA & SONJA KIVIRANTA & ANNA KOIVISTO

Johdanto

Rahapelaaminen aiheuttaa moninaisia haittoja Suomessa. Ongelmapelaamiseksi kutsutaan pelaamista, johon kuluu merkittävästi aikaa tai rahaa ja joka vaikuttaa kielteisesti pelaajan elämään, kuten ihmissuhteisiin (esim. Pajula 2007; Salonen ym. 2020). Liiallinen pelaaminen aiheuttaa eriasteisia taloudellisia, sosiaalisia ja terveydellisiä ongelmia. Yksilöiden liiallisen pelaamisen ohella rahapelaaminen ja rahapelien tarjonta itsessään aiheuttavat rasitteita yhteiskunnalle. Rahapelitoiminnan yhteiskunnalliset kustannukset ovat mittavat. Magdaleena Selkeen ja Tomi Lintosen (2021) asiantuntijoiden näkemyksiä tarkastelevan tutkimuksen mukaan kustannukset ilmentyvät useilla yhteiskunnan eri osa-alueilla: ongelmapelaamisen myötä esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan palvelut kuormittuvat, peliriippuvaisten läheisille koituu ongelmia ja yhteiskuntatasolla tapahtuu tuottavuusmenetyksiä, velkaantumista ja rikollisuuden lisääntymistä.

Rahapelaamisesta aiheutuvat haitat kohdistuvat pelaajan itsensä lisäksi tämän lähipiiriin. Kansainvälisissä kyselytutkimuksissa rahapelaajan läheisiksi luetaan lähinnä samaan perhekuntaan kuuluvat henkilöt, kun taas kotimaisissa tutkimuksissa läheisiksi on luettu myös muut sukulaiset ja ystävät (Sulkunen ym. 2018; Salonen 2020). Suomessa on laskettu olevan noin 790 000 läheistä, joilla on lähipiirissään rahapelejä ongelmallisesti pelaava henkilö (Salonen ym. 2020). Tässä tutkimuksessa käytämme jälkimmäistä, laajaa läheisen määritelmää.

Kansainvälisessä ja kotimaisessa tutkimuksessa on havaittu, että läheiset kokevat hyvin samankaltaisia haittoja kuin pelaajat (mm. Castrén ym. 2021; Lind ym. 2022; Jeffrey ym. 2019; Li ym. 2017). Läheisten kokemien haittojen vakavuus ja osin muoto saattavat kuitenkin vaihdella riippuen suhteesta pelaajaan (mm. Edgren ym. 2022; Järvinen-Tassopoulos & Marionneau 2021b). Rahapelaamisen taloudelliset, sosiaaliset ja emotionaaliset seuraukset vaikuttavat erityisen laajasti puolisojen ja lasten hyvinvointiin (mm. Mathews & Volberg 2013; Kourgiantakis ym. 2018; Subramaniam ym. 2017; Kannisto & Laine 2020; Järvinen-Tassopoulos & Marionneau 2021a). Läheiset – etenkin puolisot – osallistuvat myös pelaajan tukemiseen monin tavoin, mutta he tarvitsevat itsekin apupalveluita (Côté ym. 2020; Patford 2009).

Rahapeliongelmia kohdataan palvelukentällä varsin monipuolisesti. Rahapelaaminen aiheuttaa kustannuksia siihen erikoistuneiden palveluiden lisäksi erilaisissa sosiaali- ja terveydenhuollon sekä talouteen, työllisyyteen ja arkeen keskittyvissä palveluissa. Tällaisia palveluja ovat esimerkiksi asumispalvelut, työterveyshuolto, talous- ja velkaneuvonta sekä kirkon diakoniatyö. (Selkee & Lintonen 2021.) Vaikka rahapeliongelmiin on saatavilla apua, resurssien riittämättömyys sekä ammattilaisten puutteelliset valmiudet hoitaa rahapeliongelmasta kärsivää ja tämän läheisiä tekevät avunsaamisesta vaikeasti saavutettavaa (esim. Castrén ym. 2016). Palveluita ei myöskään usein personoida eri läheisryhmille soveltuviksi (Edgren ym. 2022). Lisäksi tieto palveluiden saavutettavuudesta ei kohtaa läheskään kaikkia apua tarvitse-

via, mikä estää palveluihin hakeutumista. Palveluiden käyttämättömyys aiheuttaakin todennäköisesti suurempia kustannuksia kuin niiden käyttäminen (Heiskanen 2021).

Tässä tutkimuksessa selvitetään, millaisia näkemyksiä rahapeliongelmia hoitavilla järjestöillä on ongelmapelaajien läheisille koituvista sosiaalisista haitoista ja millaisia palveluita läheisille nähdään tärkeäksi tarjota. Rahapeliongelmaan erikoistuneet järjestöt ovat olennaisimpia tahoja niin pelaajalle kuin läheisillekin kohdistuvan avun tarjoamisessa. Tulokset osoittavat, miten läheisten palvelutarpeiden parempi huomioiminen sekä läheisten aseman paikantaminen palvelujärjestelemässä olisi mahdollista järjestää kestävämmin.

Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksen aineisto kerättiin haastatteluilla. Kentällä toimivia järjestöjä on vähän, mutta tavoitimme neljä asiantuntijaa, jotka toimivat haastattelututkimuksessamme järjestönsä edustajina. Haastateltavat olivat Sosped-säätiön Pelirajat'on -järjestöstä (H1, H4) sekä Sininauhaliiton alaisista Peluurista (H2) ja Tiltti – Perheklubista (H3). Haastattelut järjestettiin etäyhteyksien kautta videopuhelupalvelu Zoomissa. Haastattelut kestivät keskimäärin noin 30 minuuttia. Keskustelut nauhoitettiin ja litteroitiin analyysia varten.

Haastattelumenetelmänä käytettiin teemahaastattelua. Teemahaastattelun mahdollistama suhteellisen vapaa haastatelurakenne tuki tutkimuksen pyrkimystä nimenomaan kentältä nousevien havaintojen kartoittamiseen ja erittelemiseen. Tutkimuskysymyksen kannalta keskeiset haastatteluteemat olivat haitat, tukeminen ja perheiden asema, palvelujärjestelmä sekä palvelujen tarpeet.

Kentän näkemyksiä ja tunnistettuja ongelmia tyypiteltiin teema-analyysin avulla. Kirsi Juhilan (2021) mukaan laadullisessa tutkimuksessa teemoittelun avulla pyritään löytämään aineistosta toistuvia ja tutkimuskysymyksen kannalta olennaisia teemoja.

Aineistoa analysoidessa nousi esille selkeitä teemoja, jotka toistuivat kaikissa haastatteluissa. Tarkemman analyysin perusteella päädyimme seuraaviin neljään teemaan: 1) häpeän tunne, psyykkiset ja emotionaaliset haitat, 2) läheisten aseman tunnistaminen, 3) läheisten kuormittuminen ja rooli pelaajan avunantajana sekä 4) läheisten keskinäinen epätasa-arvoisuus palvelunsaajina.

Häpeän tunne, psyykkiset ja emotionaaliset haitat

Psyykkiset ja emotionaaliset haitat sekä niiden linkittyminen sosiaalisiin haittoihin nousivat esiin selkeästi kaikissa haastatteluissa. Erityisesti häpeän tunteeseen kiinnittyvä kuormitus korostui kolmen asiantuntijan näkemyksissä. Pelaajan läheisten kuvailtiin tuntevan häpeää esimerkiksi talouteen liittyvistä hankaluuksista sekä peliongelman salailusta ja jonkinlaisen kulissin ylläpidosta. Psyykkisten ja emotionaalisten haittojen kerrottiin näyttäytyvän läheisillä yhtä suuressa roolissa kuin itse pelaajallakin. Tunteet (mm. viha, katkeruus ja häpeä) tulivat aineistossa useampaan otteeseen esille puhuttaessa läheisten kokemuksista. Parisuhteissa kerrottiin esiintyvän usein epäluottamusta, huolta ja murhetta. Nämä tunteet saattoivat esiintyä läheisellä myös ahdistuksena, masennuksena, vihana ja katkeruutena. Toisaalta tunteiden käsittelyyn liittyvien vaikeuksien kerrottiin johtavan useissa tapauksissa myös läheisen omaan sairastumiseen. Läheisten kerrottiin sairastuvan esimerkiksi alkoholismiin tai kärsivän muista päihdeongelmista. Pelko pelaajan hyvinvoinnista ja toisaalta myös oman jaksamisen ylläpitämisestä saattoi yltyä suureksi. Haastatteluissa vastaukset läheisiin kohdistuvista sosiaalisista haitoista painottuivat paljolti huoleen, stressiin, uupumiseen ja henkiseen rasitukseen. Näiden ongelmien kerrottiin heijastuvan läheisen ja pelaajan suhteen lisäksi myös muihin ihmissuhteisiin ja sosiaalisiin kanssakäymisiin.

> Henkinen uupuminen, fyysinen uupuminen, työkyky uhattuna, mahdollisesti asunnon menetys, ihmissuhteiden katkeaminen, tunnekuormitus… aivan miltei samat [sosiaaliset haitat] kun pelaajalle. (H1)

> Ehkä se mikä meillä kaikista eniten näkyy, vaikka auttavan puhelimen asiakastyössä läheisten kohdalla, on se semmonen jatkuva huoli ja stressi siitä tilanteesta, eli semmonen jatkuva henkinen kuormitus. (H2)

Häpeän ja syyllisyyden tunteiden kuvattiin heijastuvan vahvasti sosiaalisiin suhteisiin sekä vuorovaikutukseen. Sosiaalisten tilanteiden karttaminen saattoi yleistyä läheisellä yhtä lailla kuin pelaajallakin. Pelko siitä, että joutuisi puhumaan omasta tilanteestaan tai esittämään, että kaikki on hyvin, näyttäytyi isossa roolissa aineistossa. Esimerkiksi sukujuhlat, lakkiaiset, rippijuhlat ja syntymäpäivät saatettiin kokea hyvin hankalina tilanteina.

Moni läheinen esimerkiks pohtii sitä et no en mä viiti mennä [sosiaalisiin tilanteisiin, esim. juhliin] ku mä en haluu kertoo, mut must on hirvee sit valehdella ja sanoo et kaikki on hyvin. (H3)

Ehkä se liittyy osittain siihen häpeän kokemukseen, kun lähipiirissä on tämmönen ongelma niin sit halutaan sitä jotenkin piilotella tai siit on vaikee puhua ja halutaan et se [peliongelma] ei pääse tulee esiin, sit aletaan ehkä niinko vältteleen niit sosiaalisii tapahtumii tai kohtaamisia, ehkä yks näkökulma siihen on se et jos sä oot sit puhunu siitä nii sä et vaan jaksa aina ottaa sitä puheeks. (H4)

Salailu ja häpeä saattavat ulottua myös palveluihin. Esimerkiksi neuvolassa peliongelmasta kertominen voidaan nähdä pelottavana asiana. Pelko oman lapsen menettämisestä tai lastensuojelusta ongelman ilmetessä saattaa olla hyvinkin hallitseva läheisellä.

Läheiset usein raportoi sitä, et se jatkuva huoli, epävarmuus, pelko siit tilanteesta, ni eihän me ihmiset hirveen pitkään sellasta niinko jakseta. (H4)

Haastateltu kuvailee läheisillä ilmeneviä psyykkisiä (mm. ahdistusta, masennusta) ja fyysisiä oireita (mm. rytmihäiriöitä, unettomuutta ja ruokahalun menetystä). Pelaajan ja läheisen ongelmia kuvataan siis hyvin samoin tavoin. Huoli sekä emotionaalinen ja psyykkinen kuormitus johtavat usein myös läheisen omaan sairastumiseen, johon saattaa olla hyvinkin hankala pyytää apua. Läheisen omat psyykkiset tai emotionaaliset huolet ja ongelmat jäävät usein piiloon peliongelmista ja palveluista puhuttaessa. Psyykkisiä oireita voi olla myös hankala yhdistää läheisen ongelmapelaamiseen. Näin ollen avun hakeminen jää usein vasta viime hetkille, kun voimat ovat jo todella lopussa.

Läheisten avuntarpeen tunnistaminen

Läheisten aseman tunnistaminen avun tai tuen tarvitsijana oli ongelmallisen pelaamisen kanssa työskentelevien asiantuntijoiden mukaan keskeinen läheisten asemaa heikentävä tekijä. Aseman tunnistamiseen liittyviä teemoja nousikin esiin kaikissa haastatteluissa. Haastateltujen mukaan läheisten aseman tunnistaminen näyttäytyi puutteellisena niin palvelujärjestelmässä kuin julkisessa keskustelussakin. Myöskään läheiset itse eivät usein tunnista asemaansa avun tarvitsijana joko lainkaan tai riittävän ajoissa. Useilla järjestöillä on tukipalveluita, jotka ovat perheille tai läheisille suunnattuja tai vähintään heille avoimia, mutta usein läheiset eivät osaa hakeutua näiden palveluiden piiriin.

No läheisille niitä palveluita ei ole, läheskään siinä määrin ku pelaajalle. Mutta se johtuu myös siitä, että läheiset ei tunnista itseään avuntarvitsijoiksi. (H1)

Tää on ihan mun kokemus, et mitä mä oon ihmisten kans jutellu, et siihen menee tosi pitkä aika ennenkun läheinenkin havahtuu niinku siihen, että et hei mun hyvinvointi ja mulla on tarpeet ja et mäki tarviin apua, ja sen takii läheiset mitä me kohdataan ja perheet mitä me kohdataan, kun ne tulee palveluihin, nii ne on niiku tosi tosi heikoissa kantimissa jo (…) (H3)

Peruspalveluissa ja niiden palveluketjuissa peliongelmaisten läheisten ja perheiden asemaa ei ole haastateltavien mukaan huomioitu, minkä seurauksena asiantuntijat eivät tunnista läheisiä apua tarvitsevina yksilöinä, eivätkä läheiset siten saa tarvitsemaansa hoitoa tai tukea. Toisaalta peliongelmaisten läheiset saatetaan nähdä tukea tarvitsevien yksilöiden sijaan osana hoitoketjua. Myös läheiset itse saattavat nähdä, että he ovat vastuullisia ongelmallisesti pelaavan hoidossa.

No kyl se valitettava tosiasia on se, että et läheiset ja perheet nähdään edelleen sen pelaajan toipumisen hoidon välineenä. Et läheisiä ei nähdä omina yksilöinä tai yksikköinään, jotka tarvitsee omanlaatuista ja omanlaista tukea. (H3)

[S]e oma hyvinvointi jää jotenki sinne taka-alalle kun sä alat keskittyy vaikka hoitaa niit haittoja sit pelaajan näkökulmasta tai ihan sit vaan perheen näkökulmasta. (H4)

Seuraavan haastatellun mukaan ongelma koskee yleisemminkin palvelujärjestelmää, ei siis vain peliriippuvuuksien kohdalla.

Jos sun kumppani olis onnettomuudessa, ja hän ois neliraajahalvaantunu, ja hänet kotiutettais, niin pomminvarma on se et kukaan ei muista sitä sun avuntarvetta läheisenä ihmisenä. *Hän* saa apua, kun on se potilas, mut läheiset, me ollaan täysin unohdettu joukko palveluketjussa, palvelujärjestelmässä sekä sairaaloissa. (H1)

Peruspalveluissa läheisen aseman tunnistamista vaikeuttaa myös se, että hoidon saantiin vaaditaan usein diagnoosi. Peliongelmaisen läheisenä olemisen rooli sinänsä ei vielä ole peruste tällaiselle diagnoosille, eikä peliongelmia haastateltavien mukaan yleensäkään diagnosoida eikä sitä koskevia käypähoitosuosituksia ole, toisin kuin on vaikkapa päihderiippuvuuden kohdalla.

[M]iten läheinen voiskaan tunnistaa itseään avuntarvitsijaksi, niinku roolinsa, kun me [läheiset] ollaan Suomessa vähän tällästä harmaata ei kenenkään maata. Et okei, sä kerrot et teil on tulossa häät, et no mut sun pi-

tää sit varmaan talous- ja velkaneuvontaan ottaa yhteyttä. Aa, no mut sua ahdistaa ja masentaa, sä oot läheinen, no mut sul ei oo oikeen diagnoosia, nii en mä tiedä voiks mä ottaa sua tänne asiakkuuteen tänne mielenterveystoimistoon. (H1)

Et sit käydään tän tyylistä keskustelua, et voidaanks me kirjottaa sulle vaikka masennusdiagnoosi, niin sit me saadaan sut tänne tänne mukaan, tai et onks se työterveyshuollon näkökulmasta niinku työhön liittyvä asia, no ei, ei se sinänsä oo, mut jaksamiseen liittyvä asia kyllä. (H4)

Näyttääkin siltä, että peliongelmissa huomio kiinnittyy vahvasti niin hoitoketjussa kuin pelaajan sosiaalisessa ympäristössäkin pelaajan ja ongelman ympärille, jolloin läheisten asemaa ei välttämättä osata tunnistaa.

Läheisten kuormittuminen ja rooli pelaajan avunantajana

Kaikissa haastatteluissa toistui läheisen vahva rooli ongelmapelaajan tukijana sekä tästä aiheutuva kuormittuminen. Useimmiten pelaajalla on riippuvuuden alussa erityinen salailu- ja kieltovaihe. Toisinaan läheisen peliriippuvuus tulee yllätyksenä, mutta tavallisesti läheiset osaavat jo epäillä ja huolestua ennen tilanteen realisoitumista. Ensimmäisenä läheiset usein lähtevät hakemaan ratkaisua riippuvaisen pelaamisesta aiheutuvaan vaikeaan taloustilanteeseen muunlaisen (tunne)kuormituksen sijaan.

Haastatellun H4 mukaan apua hakevat läheiset jakautuvat kahteen ryhmään: akuutissa kriisissä kipuileviin läheisiin, joille läheisen peliriippuvuus on juuri paljastunut, sekä läheisiin, jotka ovat saattaneet elää vaikeassa tilanteessa jo useita vuosia. On myös huomioitava pelaajan ja läheisen eritahtinen avunhakeminen; läheinen hakee apua usein vasta paljon myöhemmin kuin pelaaja, joka on usein salaillut riippuvuuttaan jo pidemmän aikaa. Läheisen avun hakemista saattaa edellyttää usein vuosiakin kestävä, kuormittava ajanjakso, jolloin läheinen tukee pelaajaa kaikin keinoin ja tilanne pyritään saamaan hallintaan omin avuin. Haastateltavien puheessa korostui erityisesti pelaajan taloudellinen tukeminen ja sen myötä tapahtuva läheisten taloustilanteen muuttuminen, joka heijastuu emotionaalisen tunnekuormituksen lisäksi lähes kaikkiin elämänalueisiin.

Ahdingossa olevaa peliriippuvaista yritetään auttaa hinnalla millä hyvänsä, mistä toisinaan seuraa radikaalejakin lopputulemia läheisille: velkaantumista, luottotietojen ja jopa asunnon menetyksiä. Läheisen stressistä seuraa usein ongelmia myös oman talouden ulkopuolella. Esimerkiksi haastateltu H4 kertoi uupumisen alentavan suorituskykyä työ- ja opiskeluelämässä. Haastateltu H1 taas kertoi lähiomaisen peliriippuvuuteen kytkeytyvän häpeää ja salailua, mikä vaikuttanee siihen, ettei läheinen välttämättä saa tilanteeseensa apua edes omalta lähipiiriltään.

Jos laajentaa sosiaalista työ-, harrastus- ja opiskelupuoleen, niin varmaan se sit sielläkin näkyy suoriutumisessa tai jaksamisessa. Että jaksaako hoitaa opiskeluita, asettaako muuta asiat etusijalle, millanen työkaveri sä oot (…), tuleeks sieltä lisää stressii siihen, että no ”että emmä oikeen tuol työssäkään tällä hetkellä pärjää ku yksityiselämässä on näitä rasitteita niin paljon”. (H4)

Peliongelmaisen tilanteen seuraaminen on raskasta ja näyttäytyy läheiselle kaksijakoisena: toisaalta riippuvainen on rakas henkilö, jota halutaan auttaa ja tukea kaikin tavoin, mutta toisaalta omat keinot tilanteen helpottamiseksi voivat olla rajalliset. Peliongelmainen saattaa esimerkiksi manipuloida läheistä maksamaan tämän velat yhä uudelleen ja uudelleen tai käyttää tämän verkkopankkitunnuksia salaa.

Haastateltu H1 puhuu ”reippauteen sairastumisesta”, mikä on läheisille ominaista. Pelaajaa pyritään auttamaan väsymättä:

[K]un hän on jo nääntynyt sen taakan alle viimiset viis vuotta, pelaaja on saattanu uhata itsemurhalla, manipuloida, siinä saattaa olla vaikka kolme häätöä taustalla. (…) Läheinenhän sairastuu pakosta reippauteen, ylireippauteen. Sellaseen sissirooliin, et hei, mä kestän mitä tahansa, koska mun on pakko kestää, muutenhan tää koko laiva hajoaa alta. (H1)

Haastateltu H3 puhui läheisen kokemasta ”hallinnan tunteesta”, joka syntyy epävakaan tilanteen hallitsemiseksi tehdystä työstä. Hän ottaa esille myös kiinnostavan seikan kuormittuvan läheisen sukupuolittuneisuudesta; usein juuri esimerkiksi äidit tai naispuolinen kumppani päätyy ottamaan tilanteen harteilleen kannettavaksi. Vaikka rahapeliongelmia esiintyy kaikissa sosiaaliryhmissä ja ikäluokissa, miehillä pelaaminen on naisia yleisempää (Salonen 2020), mikä voi selittää epätasapainoista vastuuasetelmaa.

[K]oska koko se elämä ja perheen tilanne on täysin kaaoksessa ja mikä siinä näkyy ensimmäisenä, on se, että läheinen puhuu sitä et nyt me tehään sitä ja nyt me tehään tätä, koska sillon se läheinen saa jonkinlaista hallinnan tunnetta siihen. Että se ottaa se läheinen helposti sen roolin. (…) Niinku tiedetään tilastoista, niin miehet pelaa enemmän, niin usein se vaimon tai äidin tai naispuolisen sukulaisen rooli, niin se herää se hoiva ja huo-

lehtimisen vietti ja tunne siitä, et mä hallitsen jotain ja nyt nää asiat menee johonkin. (H3)

Avun hakemista viivästyttävät monet seikat, jotka toistuivat haastateltavien puheessa. Läheiset eivät tunnista avuntarvettaan eivätkä ole välttämättä tietoisia oikeudestaan saada apua. Järjestön tarjoama tuki läheisille ei saavuta heitä riittävästi, sillä läheisen avunpyyntö kohdistuu lähes poikkeuksetta pelaajan tilanteen helpottamiseen. Tämä näkyykin myös järjestöihin kohdistuvissa läheisten yhteydenotoissa: pelaajan apu on ensisijainen. Läheinen päätyy hakemaan apua itselleen vasta silloin, kun omat voimavarat eivät enää riitä. Läheisen oma-aloitteinen rooli avun saamiseen on ratkaiseva, sillä hänet saatetaan palvelujärjestelmässä helposti liittää osaksi palveluketjua, kun haavoittuvaista asemaa ei tunnisteta. Vaarana on, että läheiselle vieritetään yhä enemmän vastuuta ongelmapelaajan hoitamisessa, ja hän kuormittuu entisestään.

[J]a niin että tuut sitten kolmen viikon kuluttua tänne [lääkärin vastaanotolle] uudelleen että sullahan on tää reipas vaimo, niin hän sua varmaan auttaakin sitten setvimään näitä talousasioita. Eli vielä tapahtuu sitä, että läheinen liitetään osaksi hoitoketjua. (H1)

Apuun hakeutuminen voi tuntua läheiselle myös liian suurelta prosessilta, johon ei yksinkertaisesti ole aikaa tai voimia. Esimerkiksi haastateltu H4 totesi vallitsevan koronatilanteen ja etäyhteyden olleen joillekin avunhakijoille helpottava ratkaisu, kun ei tarvitse erikseen lähteä kotoa tuen piiriin.

Läheisten keskinäinen eriarvoisuus palvelujensaajina

Haastatteluista nousi esille läheisten avunsaannin eriarvoisuuksia alueellisesti, sukupuolittuneesti sekä lasten ja nuorten asemassa. Alueellisen eriarvoisuuden teemassa havainnollistuvat haastateltavien näkemykset maantieteellisistä eroista kaupunkien ja pienempien paikkakuntien välillä.

Eli siinä on hirveän isoja eroja esimerkiks maantieteellisesti, että miten sitä apua on saatavilla et isoissa kaupungeissa vielä kohtuullisesti, vaikka sekin on usein työn takana, mut ku lähetään pienemmille paikkakunnille nii se avun saaminen on jo todella vaikeeta. (H2)

Ammattitaidon puuttuminen ja sen rappeutuminen johtaa alueelliseen eriarvoisuuteen. Sari Castrénin ym. (2016) havainnon mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon koulutuksen kautta saavutettu osaaminen onkin riittämätöntä rahapeliongelmista kärsivien auttamiseen.

[E]i siel [syrjäseuduilla] välttämättä se kaupungin ainoo sosiaalityöntekijä, niin jos se nyt kerran vuodessa tapaa jonkun. Osaamista ei kerry. Pelätään ehkä vähän ottaa sitä puheeks kun ei osata eikä ymmäretä ilmiöstä. (H3)

Haastateltu H4 nostaa esille palvelujen epävarman saatavuuden ja niiden mahdollisen puuttumisen joiltakin alueilta. Ongelman juurena nähdään sokeus läheisen avuntarpeessa olevan positiosta.

[S]e epätasa-arvo, et riippuu et mist päin suomee sä asustelet, niin sulla saattaa olla tarjolla tähän liittyen apua tai sitten ei oikein mitään. Et se on hirveen sirpaleista tai et joillain paikkakunnilla läheisiä ei oteta asiakkaiks (…) (H4)

Arjesta vastaaminen ja lastenhoito määrittyvät perheen äidin vastuulla olevaksi, mikä rajaa naisten mahdollisuuksia osallistua tukitoimintaan. Keskustelut menevät välillä syvällisemmiksi pohdinnoiksi vanhempien rooliin liittyvistä oikeuksista suhteessa peliongelmaisen täysi-ikäisyyteen ja itsenäisyyteen.

Rooleista että kuka muuttuu miksikin että, et nyt on kaksi aikuista, eikä äiti ja lapsi tai isä ja lapsi, että se menee siinäki kohtaa tosi syvällisiin asioihin ja pohditaan tosi syvällisiä et ketkä tässä nyt keskustelee, että onko sinulla äitinä oikeus tietää mihin sinun poikasi tai tyttäresi laittaa rahat. (H3)

Alaikäisten lasten jääminen avun ulkopuolelle huolestuttaa. Peliongelmissa yleiset talousvaikeudet voivat heijastua lasten hyvinvointiin pahimmillaan uhkana siitä, että perustarpeet jäävät tyydyttymättä. Ongelmia saattaa ilmetä näin myös lapsen sosiaalisen ja henkisen hyvinvoinnin puolella, fyysisiin ja konkreettisiin tarpeisiin liittyvien puutosten lisäksi. Lapsen rooli pelaajan läheisenä saattaa muodostua myös ongelmalliseksi lapsen kantaessa vastuuta perheen ongelmista pelaajan sijaan. Vastuunkantaminen sisaruksista sekä tukihenkilönä tai riidanselvittäjänä oleminen ovat rooleja, joihin pelaajan lapsi saattaa herkästi ajautua (Lesieur & Rothschild 1989). Johanna Järvinen-Tassopoulos ja Virve Marionneau (2021a) ovat tutkineet lapsen asemaa perheissä, joissa toinen vanhemmista pelaa rahapelejä ongelmallisesti. Heidän tutkimuksensa osoittaa, että tällaisissa perheissä elävät lapset kokevat usein pelaavan vanhempansa etäiseksi ja vieraaksi. Lasten avun saanti on myös koettu hankalaksi, sillä usein perheessä kytevä tilanne ja lasten oireet jäävät näkymättömiin.

Siellä on huolta lasten pahoinvoinnista ja ihan vaik-

ka siitä et riittääkö ne rahat vaikka perheen ruokaan tai vuokranmaksuun lainanlyhennykseen ja sen tyyppisiin (…) (H2)

Myös isovanhempien huoli lapsista näkyy erityisesti silloin kun tilanteesta ei ole saatu riittävästi tietoa. Tiedon saaminen onkin usein hankalaa, sillä tilanteen kehittymistä ei ole pystytty seuraamaan läheltä.

[H]e on niinku sen tietämättömyyden kehällä. Kehällä, et se huoli on valtava, eikä välttämättä liity pelaavaan lapseen niin paljon kun niihin lapsenlapsiin. Ja siel saattaa olla sellanenkin kuvio et ollaan tosi paljon oltu yhessä ja ollaan käyty hoitamassa lapsia ja kaikkee muuta, ja sit yhtäkkii se tilanne muuttuu (...) (H3)

Lasten asema on erityisen heikko, koska mahdolliseen peliongelmaan ei osata puuttua tarpeeksi ajoissa eikä asiasta keskustella. Pelaamiseen liittyvät ongelmat jäävät helposti julkisten palveluiden auttamisalueen ulkopuolelle, mikä vähentää palvelusektorin mahdollisuuksia ottaa aihetta esille varhaisessa vaiheessa (vrt. Marionneau & Järvinen-Tassopoulos 2021). Rahapelaamisen puheeksi ottaminen suhteessa esimerkiksi päihteidenkäyttöön on paljon harvinaisempaa.

[E]ttä vaikka tosta päihteiden käytöstä on totuttu aika rutiininomaisestiki kysymään, että ”no mites teiän perheessä, et onks asiat hyvin ja näin, ja mites nää asiat vaikka päihteisiin tai alkoholiin liittyen”, niin mä uskon et tota rahapelaamista varmaan ei kysellä hirveesti. (H4)

Edellä haastateltu tuo esiin myös ammattilaisten passiivisuuden, kun lapsi tai nuori ottaa ongelman puheeksi. Perheiden tukeminen kokonaisvaltaisesti ja yksilöllisten palvelutarpeiden tunnistaminen näyttäytyy ajankohtaisena haasteena läheisten välisissä eriarvoisuuksissa. Maantieteelliset sijainnit näyttävät tuottavan yksilöille erilaiset riskit jäädä vaille tukea. Nykyisen koronatilanteen myötä lisääntyneet etäyhteydet saattavat vähentää maantieteellistä eriarvoisuutta avunsaannissa, kuten eräs haastateltavistamme totesi. Etäyhteyksin toimivaa tukipalvelua onkin kokeiltu hiljattain, kun keväällä 2020 palvelut siirtyivät osittain verkkoon. Järjestöistä etäyhteyksien kautta apua saaneet pelaajat kokivat tarpeellisiksi uudenlaiset verkkotyökalut, online-keskustelut sekä somenäkyvyyden, joka madaltaa kynnystä avun hakemiseen. (Marionneau & Järvinen-Tassopoulos 2021.) Tällainen tukiviestintä sekä uudet verkossa toimivat palvelumuodot voivat osoittaa paikkansa tulevaisuudessakin palveluiden yhdenmukaistamiseksi sekä niiden laajemman saatavuuden kattamiseksi.

Johtopäätökset

Tässä tutkimuksessa on käsitelty tukipalveluiden asiantuntijoiden näkemyksiä siitä, millaisia sosiaalisia haittoja peliongelmaisten läheisille aiheutuu ja millaisia tuen muotoja heille on tarjolla. Tulokset ovat pitkälti linjassa aiemman kotimaisen ja kansainvälisen tutkimusnäytön kanssa. Läheisille aiheutuu mittavaa taloudellista ja psykososiaalista kuormitusta jokapäiväiseen arkeen, heidän on hankala tunnistaa omaa asemaansa avunsaajana, heidän avunsaantiinsa vaikuttaa esimerkiksi paikkakuntakohtaiset erot palveluiden suhteen eikä palvelujärjestelmä työntekijöineen ota läheisten asemaa riittävissä määrin huomioon.

Rahapelaamisen haitat eivät kosketa ainoastaan pelaajia, vaan haitat vaikuttavat lisäksi yhteisöön ja yhteiskuntaan. Rahapelihaitat vaikuttavat myös ajallisella tasolla sekä välittöminä että pitkäaikaisvaikutuksina. Eri tasojen haitat nivoutuvat toisiinsa, sillä esimerkiksi yksilön velkaantuminen koskettaa helposti myös yhteisötasoa vaikuttaen perhe-elämään. (Raisamo 2021.)

Yhteiskuntatasolla haitat taas näkyvät esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmien käytössä tai oikeuslaitoksessa (Raisamo 2021). Rahapelien saatavuuden ja saavutettavuuden rajoittaminen vähentäisi haittoja niin pelaajille, läheisille kuin yhteiskunnallekin (Heiskanen ym. 2020). Jani Selinin ja kumppaneiden (2018) tutkimus osoittaa, että rahapeliautomaatit sijoitetaan sosioekonomisesti heikommille alueille, jossa ne tuottavat eniten. Sen lisäksi, että rahapeliongelmalle altistuminen näyttää olevan asuinalueeseen liittyvä eriarvoisuuden kysymys, vaikuttaa se myös läheisten suurempaan riskiin kuormittua.

Koska läheiset eivät useinkaan osaa asemoida itseään avuntarvitsijoiksi, palvelujärjestelmää tulisi kehittää ja työntekijöitä kouluttaa paremmin huomioimaan läheisen asemaa. Esimerkiksi läheisen hoidon tarvetta tulisi aina arvioida myös pelaajan rinnalla. Julkisella, avoimella keskustelulla voitaisiin tehdä läheisten asemaa näkyvämmäksi, jolloin myös hoidon hakemiseen ja avuntarpeen tunnistamiseen on matalampi kynnys. Lisäksi maantieteellisiä ja läheisten keskinäisiä eriarvoisuuksia palvelunsaajina voisi vähentää keskittämällä yhä enemmän läheistyöhön erikoistuneita palveluita alueille, jossa niitä ei ole, tai tarjoamalla mahdollisuuksia verkkopalveluihin.

Tutkimuksemme toteutettiin neljää läheisten asemaa tuntevaa järjestötyöntekijää haastattele-

malla, joten tutkimuksen otoskoko on pieni. Toisaalta rahapeliongelmiin keskittyvien järjestöjen määrä on ylipäänsä vähäinen, joten tutkimuksessa nousseita aineistosta tehtyjä havaintoja ja niiden toistuvuutta voidaan pitää luotettavina ja yleistettävinä Suomen kontekstissa.

Pelaajien läheisiin kohdistuvaa tutkimusta on kuitenkin syytä tuottaa lisää. Etenkin pelaajien lasten kokemuksia olisi tärkeää tutkia ja kuulla. Lasten asema avunsaajina on heikko, ja he jäävät herkästi näkymättömiin myös rahapelaajia ja heidän läheisiään käsittelevissä tutkimuksissa (Järvinen-Tassopoulos & Marionneau 2021b). Läheisiin kohdistuvat haitat vaihtelevat myös iän, sukupuolen ja sen mukaan, millainen suhde läheisellä on rahapelaajaan (Castrén ym. 2021; Lind ym. 2022; Järvinen-Tassopoulos & Marionneau 2021a). Tämä tulisi huomioida sekä jatkotutkimuksessa että palveluiden kehittämisessä. Jo olemassa olevan valtakunnallisen tiedon lisäksi tarvitaan tutkimusta rahapelaamisen alueellisista eroista, sillä kuntatasoista tietoa rahapelaamisesta ja sen ongelmista ei ole tarpeeksi. Tiedon avulla pystyttäisiin toteuttamaan kuntien vastuulla olevaa ehkäisevää työtä, suunnittelemaan ja kehittämään palveluita sekä arvioimaan niiden toimintaa ja vaikutuksia (vrt. Raisamo 2021). Tämän tiedon saavuttamiseksi juuri pelaajan läheisten kokemustieto on suuressa roolissa. Läheisten kokemustietoon keskittyvä tutkimus osoittaa siis paikkansa monella tasolla.

KIRJALLISUUS

Castrén, Sari & Lind, Kalle & Hagfors, Heli & Salonen, Anne H. (2021) Gambling-Related Harms for Affected Others: A Finnish Population-Based Survey. International Journal of Environmental Research and Public Health 18 (18), 9564.

Castrén, Sari & Alho, Hannu & Salonen, Anne H. (2016) Rahapeliongelma sosiaali- ja terveydenhuollossa – ammattilaisten näkemyksiä. Yhteiskuntapolitiikka 81 (4), 418–428.

Côté, Mélissa & Tremblay, Joël & Jiménez-Murcia, Susana & Fernàndez-Aranda, Fernando & Brunelle, Natacha (2020) How Can Partners Influence the Gambling Habits of Their Gambler Spouse? Journal of Gambling Studies 36 (3), 783–808.

Edgren, Robert & Pörtfors, Pia & Raisamo, Susanna (2022) Treatment for the concerned significant others of gamblers: A systematic review. Journal of Behavioral Addictions 11 (1), 1–25.

Heiskanen, Maria (2021) Tarvitsemme monipuolista tutkimusta palveluista rahapeliongelmaan. Yhteiskuntapolitiikka 86 (4), 471–476.

Heiskanen, Maria & Hellman, Matilda & Jaakkola, Tapio & Kinnunen Jani & Levitski, Andres & Lerkkanen, Tuulia & Marionneau, Virve & Oksanen, Atte & Pajula, Mari & Salonen, Anne (2020) Rahapeliautomaattien ja automaattipelien haittojen hallinta. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 25/2020. Helsinki.

Jeffrey, Lisa & Browne, Matthew & Rawat, Vijay & Langham, Erika & Li, En & Rockloff, Matthew (2019) Til Debt Do Us Part: Comparing Gambling Harms Between Gamblers and Their Spouses. Journal of Gambling Studies 35 (3), 1015–1034.

Juhila, Kirsi (2021) Teemoittelu. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampereen yliopiston tietoarkisto. https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/teemoittelu/ (luettu 05.05.2021)

Järvinen-Tassopoulos, Johanna & Marionneau, Virve (2021a) Lasten asema rahapeliongelman varjossa. Teoksessa Järvinen-Tassopoulos & Pirskanen, Henna (toim.) Riippuvuus perheessä. Helsinki: Gaudeamus, 83–101.

Järvinen-Tassopoulos, Johanna & Marionneau, Virve (2021b) Ongelmallinen rahapelaaminen sukupolvien välisenä kokemuksena ja huolenaiheena. Teoksessa Järvinen-Tassopoulos & Pirskanen, Henna (toim.) Riippuvuus perheessä. Helsinki: Gaudeamus, 31–54.

Kannisto, Iida & Laine, Milla-Mari (2020) Rahapeliongelman vaikutukset läheisiin – Narratiivinen kirjallisuuskatsaus. Opinnäytetyö, Turun ammattikorkeakoulu.

Kourgiantakis, Toula & Saint-Jacques, Marie-Christine & Tremblay, Joël (2018) Facilitators and Barriers to Family Involvement in Problem Gambling Treatment. International Journal of Mental Health

and Addiction 16 (2), 291–312.
Lesieur, Henry R. & Rothschild, Jerome (1989) Children of Gamblers Anonymous members. Journal of Gambling Behavior 5 (4), 269–281.
Li, En & Browne, Matthew & Rawat, Vijay & Langham, Erika & Rockloff, Matthew (2017) Breaking Bad: Comparing Gambling Harms Among Gamblers and Affected Others. Journal of Gambling Studies 33 (1), 223–248.
Lind, Kalle & Castrén, Sari & Hagfors, Heli & Salonen, Anne H. (2022) Harm as reported by affected others: a population-based cross-sectional Finnish Gambling 2019 study. Addictive Behaviors 129, 107263.
Marionneau, Virve & Järvinen-Tassopoulos, Johanna (2021) Treatment and help services for gambling during COVID-19: Experiences of gamblers and their concerned significant others. Nordic Studies on Alcohol and Drugs 2022. 39 (1), 10–24.
Mathews, Mathew & Volberg, Rachel (2013) Impact of problem gambling on financial, emotional and social well-being of Singaporean families. International Gambling Studies 13 (1), 127–140.
Pajula, Mari (2007) Ongelmapelaajan läheinen: sairas vai selviytyjä? Selvitys rahapeliongelman vaikutuksista läheisiin. Helsinki: Valopaino Oy.
Patford, Janet (2009) For Worse, for Poorer and in Ill Health: How Women Experience, Understand and Respond to a Partner's Gambling Problems. International Journal of Mental Health and Addiction 7 (1), 177–189.
Raisamo, Susanna (2021) Rahapelihaittojen seurannan indikaattorit. Rahapelihaittojen seurantaa ja sen mittareita määritelleen työryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2/2021. Helsinki.
Salonen, Anne & Lind, Kalle & Hagfors, Heli & Castrén, Sari & Kontto, Jukka (2020) Rahapelaaminen, peliongelmat ja rahapelaamiseen liittyvät asenteet ja mielipiteet vuosina 2007–2019. Suomalaisten rahapelaaminen 2019. Raportti 18/2020. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
Selin, Jani & Raisamo, Susanna & Heiskanen, Maria & Toikka, Arho (2018) Onko hajasijoitettujen rahapeliautomaattien suhteellinen määrä suurempi sosioekonomisesti haavoittuvilla asuinalueilla? Yhteiskuntapolitiikka 83 (3), 294–302.
Selkee, Magdaleena & Lintonen, Tomi (2021) Rahapelaamisen yhteiskunnalliset haittakustannukset. Yhteiskuntapolitiikka 86 (1), 83–91.
Subramaniam, Mythily & Chong, Siow Ann & Satghare, Pratika & Browning, Colette J & Shane, Thomas (2017) Gambling and family: A two-way relationship. Journal of Behavioral Addictions 6 (4), 689–698.
Sulkunen, Pekka & Babor, Thomas F. & Cisneros Ornberg, Jenny & Egerer, Michael & Hellman, Matilda & Livingstone, Charles & Marionneau, Virve & Nikkinen, Janne & Orford, Jim & Room, Robin & Rossow, Ingeborg (2018) Setting Limits: Gambling, Science and Public Policy. Oxford: Oxford University Press.

TIIVISTELMÄ

Arttu Ahmala & Sonja Kiviranta & Anna Koivisto: Rahapelaaminen ja läheisten asema rahapelihaittoja hoitavien järjestöjen asiantuntijoiden näkökulmasta

Rahapelaamisen aiheuttamat moninaiset haitat koskettavat ongelmallisesti pelaavien lisäksi myös merkittävästi heidän läheisiään. Tutkimuksessa tarkastellaan, millaisia näkemyksiä rahapeliongelmia hoitavilla järjestöillä on ongelmallisesti pelaavien läheisille koituvista sosiaalisista haitoista. Aineisto on kerätty haastatteluaineistona hyödyntäen neljän eri rahapeliongelmiin erikoistuneen järjestön asiantuntijoiden näkemyksiä. Haastattelut toteutettiin teemahaastatteluina, analyysimenetelmänä käytettiin aineistolähtöistä teema-analyysia.

Teema-analyysi nosti esiin neljä keskeistä teemaa: läheisten kuormittuminen ja rooli avunantajana, läheisten keskinäinen epätasa-arvoisuus palvelujensaajina, läheisten emotionaaliset ja psyykkiset haitat sekä läheisten asema ja sen tunnistaminen. Läheisille aiheutuu ongelmallisesta pelaamisesta mittavaa psykososiaalista kuormitusta ja taloudellista haittaa, ja he ovat erityisen haavoittuvaisessa asemassa yhteiskunnassa. Peruspalvelujärjestelmä ei tunnista ongelmapelaajien läheisiä avuntarvitsijoina, vaan kohtelee heitä ongelmapelaajien avunantajina. Läheisille ei myöskään ole tarjolla riittävästi palveluita tai tukea. Tämän vuoksi palvelujärjestelmää tulisi kehittää ja työntekijöitä kouluttaa paremmin huomioimaan läheisen asemaa, mutta myös läheisten oman avun tarpeen tunnistamista sekä apuun hakeutumista tulisi helpottaa avoimella julkisella keskustelulla.

KIRJOITTAJAT

Ahmala, Arttu, valt. yo. (arttu.ahmala[at]helsinki.fi)

Kiviranta, Sonja, valt. yo. (sonja.kiviranta[at]helsinki.fi)

Koivisto, Anna, VTK (anna.koivisto[at]helsinki.fi)